

שמעתא עמיקתא

גליון ת"מ | פרשת דברים | תש"פ | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב'

הלכות מצויות לתשעה באב עם דינים מיוחדים עקב המצב

ערב תשעה באב

טיוול

אין לטייל בערב ת"ב. [רמ"א (סעי' תקנ"ג)]. מחצות היום. [משמעות השעיית שבסמוך. ובפ"י סעי' תקנ"ג במ"ז] מסתפק האם כל היום אסור. ומ"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיוול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

ערב ת"ב אחר חצות יש נוהגים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בלבד. [רמ"א (סעי' תקנ"ג)]. ויש מפקקים במנהג זה. ועל כן המיקל בזה בפרט כשעושה כן על מנת למנוע ביטול תורה יש לו על מי לסמוך. [ע"י בביאור הלכה (שם)]. וכעין זה כתי האור לציון (ח"י פכ"ח אות ה). ואף הנוהגים להחמיר יכולים להקל ללמוד בדברים המותרים אף בעיון דרך שאלה ותיורין וכסברת המקילים ללמוד באופן זה [ע"י בזה להלן], דהרי על מנהג זה כבר רבו החולקים עליו. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות א)].

סעודת המפסקת

עריכת סעודת המפסקת

נוהגים לאכול סעודת המפסקת לפני ת"ב. ומנהג ישראל תורה ואין לבטלה. [ע"י בשו"ע (סי' תקנ"ג)]. וע"י עוד במקור חיים [לח"ו רס"י תקנ"א] שכתב שאינו אלא מנהג בני"ק.

בשר ויין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר, ולא ישתה יין (וזה מצד דינא דגמ', אבל מצד המנהג מבואר לעיל, שיש מחמירים מ"י"ח או משבוע שחל בו ת"ב, כל א' לפי מנהגו). [שו"ע (שם סעי' א)]. ואפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר מבי' ימים ולילה א', ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר מג"י, נהגו לאסור. [שו"ע (שם ב)].

שאר משקין

אף בשאר משקיים יש למעט בשתייתן [רמ"א (שם סעי' א)], ועל כן אם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות. ואין לשתות שכר, ואם הוא אדם חלש שרי. [מ"ב (סי' ק"ד)].

אכילת דברי תענוג

לא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח, דברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרישות. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' א)]. אבל דברים שאוכלים כדי להקל על הצום (כגון אבטיח וכדו') מותר. [ש"ט, וכן פסק הגר"מ זצ"ל (יד לבהמ"צ)].

שני תבשילין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שני תבשילין. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א)]. ואף דבר צלוי בכלל תבשיל לענין זה. [רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' א)]. וי"א שהיה כבוש ומעושר חשיב תבשיל. [מטה יהודה (שם על סעי' א) וכה"ה (סי' תקנ"ג אות כ)]. ויש מקילים בזה. [ערוה"ש (אות ז)].

מין אחד בבי' קדרות

אפי' בישל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין (אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם שווים נחשב תבשיל אחד). וכן יש להחמיר וליזהר משני מינים בקדירה אחת, אפי' הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, כגון אפונין שנותנים עליהם בצלים ובצלים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א) ומ"ב (סי' ק"ד)].

תבשיל הנעשה מדבר הנאכל כמו שהוא חי

תבשיל הנעשה מדבר שנאכל כמות שהוא חי, אפי' שאינו נחשב תבשיל לענין בישולי עכו"ם, לענין זה נחשב תבשיל. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א)].

מאכל ממולא

לביבות ממולאים גבינה נקרא שתי תבשילין. וכן אטריות עם גבינה וכדו' כיון שרוב פעמים אוכלים אותם בנפרד. [מ"ב (סי' ק"ז)]. ויש מקילים בכל זה כיון שהדרך לעשות כן אפי' שלא עושים כן ברוב הפעמים. [ע"י במ"ב (שם בסעי' ב) ובשע"י (אות ז)]. ויש להחמיר בזה. [מ"ב (שם)].

תה, קפה ושאר משקים המים

תה, קפה, שוקו וכדו', אינם נחשבים כתבשיל, ומותר לשתות מכולם חוץ מזה עוד תבשיל. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האיש פ"ע אות יא)].

אכילת פירות ממינים שונים

מותר לאכול פירות כשהם חיים, אפי' כמה מינים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ד)].

אכילת ביצים או ערשיים

נוהגים לאכול ערשיים עם ביצים מבושלים בתוכם (במקום שדרכם לבשל כך כל השנה), שהם מאכל אבלים. [שו"ע (שם ה) ומ"ב (סי' ק"ג)]. ויש נוהגים לאכול ביצים קשות, שהוא ג"כ מאכל אבלים. [רמ"א (שם)].

פת הריבה

מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ה)]. ויש מחמירים בטבל אחר אכילתו פת באפר ולאכול, על שם ויגרס בחצץ וגו' (איכה ג, טז). [רמ"א (שם)]. ואומר זהו סעודת ת"ב. [מ"ב (סי' טז)]. ומ"מ אל יעמט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית, וכן בשתיית המים. [מ"ב (סי' טז)].

מאכלים סתמיים שמראיהם וטעמם בשר

בסעודה המפסקת, מותר לאכול אף בפרהסיא מאכלים סתמיים שמראיהם וטעמם כבשר, ואין לחוש משום מראית העין כיון שמצויים הרוב (פ"ט למקומות שהם לא שכיחים). [ע"י בגליון שמע"א עמיקתא גליון ר"ה בזה. ובאר לציון (פכ"ו אות ה)].

ישיבה על הקרקע

נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (ואין צריך לחלוץ מנעליו). [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' ז)]. ואם הוא אדם חלוש יוכל להניח כר תחתיו. [מ"ב (סי' ק"ז)]. ונוהגים לעשות כן מתחלת הסעודה. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ה)]. ולאחר הסעודה מותר לישב על פספל (עד זמן התחלת התענית). [מ"ב (סי' ק"ז)]. ונשים נהגו להקל לא לשבת ע"ג הקרקע. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ה)].

שלא להתחייב הזימון

יש לזהר שלא ישבו ג' לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל א' ישב לבדו ויברך לעצמו. [שו"ע (שם ח)]. ובדעיבד אף אם ישבו ג' לא יזמנו. [מ"ב (סי' ק"ט)].

דעתו לאכול עוד סעודה לאחר מכן

כל הדינים הנ"ל תקפים בסעודה שדעתו להפסיק בה, והיינו שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, וכשהוא אחר חצות, אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אפי' לזוהר בדברים הללו. [שו"ע (שם ט)]. אבל אם אוכל אח"כ רק אכילת עראי לא נחשב לסעודה כלל ואי"כ הסעודה הקודמת היא עיקר הסעודה ואסור לאכול בה שני תבשילין. [מ"ב (סי' ק"ז)].

איך לנהוג למעשה

מנהג בני אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, מברכים בהמ"ז, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת. ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק"א)]. והטעם שמתפללין מנחה, כדי לגרום היסח הדעת בין ברכה אחרונה לאכילה החדשה, כי בלא"ה הוא בכלל גורם ברכה שאינה צריכה, ואם התפלל בביתו ויברך גם ברכת המזון מספיק לזה, אבל ברכת המזון לבד לא מועיל. [שע"י (אות ט)]. ויראה כל אדם שלא ישבעו עצמו יותר מדאי והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר מנחה, סעודה המפסקת שלא יהא כאכילה גסה ועראי. [מ"ב (סי' ק"ב)].

מי שאינו מתענה בת"ב

אף מי שלא צום בת"ב, חייב בסעודה מפסקת. [הגרשו"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות ב) והשבט הלוי (ח"י רס"י פ"ג) כתי שכן מסתבר].

לחזור לאכול אחר סעודת המפסקת

אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא יאכל עוד היום או שקבל עליו התענית. [שו"ע (רס"י תקנ"ג) ומ"ב (סי' ק"א)].

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית אסור לו כל מה שאסור בת"ב חוץ מנעילת הסנדל שהרי רואין שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הוא כאילו התנה בפירוש חוץ מזה. [מ"ב (סי' ב) ושע"י (אות ג)]. ובכל זה דוקא כשקיבל עליו ההוספן מפלג המנחה ולמעלה הא קודם לכן לאו קבלה היא ומה דקיבל בפירוש קיבל ותו לא. [מ"ב (שם אות ד)].

קיבל התענית בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו. [רמ"א (שם)]. וי"א שאף בלב הוא קבלה. [מ"ב (סי' ק"ב)]. ואם לא קיבל בלבו להתענות אפי' בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומ"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה"ש. [מ"ב (סי' ק"ב)].

תשעה באב

ת"ב אסור באכילה, בשתייה, בסיכה, תשה"מ ובעניית הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. [שו"ע (סעי' תקנ"ד)]. וע"י בקרבן נטנאל (מ"ק פ"ג אות ט) דין ת"ב דינו כאבול על שאר קרובים לאחר ג"י. וע"י במ"א (סי' תקנ"ט ס"ק ח), ואכמ"ל.

זמני הצום

ת"ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיו"כ. [שו"ע (סי' תקנ"ג סעי' א)]. בין בכניסתו ובין ביציאתו, אלא שא"כ להוסיף. [מ"ב (סי' ק"א)].

אכילה ושתייה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתענית (שם אכלו אינו נחשב מתענה), י"א שהוא ככותבת. [בה"ל (סי' תקנ"ד)]. וי"א שהוא כזית. [כן משמע לכאן מהשו"ע (רס"י תקס"ח). וכן פסק המהר"ם שיק (א"ח סי' רפ"ג). וכ"כ שבט הלוי (ח"ד סי' נ"ד) ובאמת וי"ח סי' קכ"ח]. ומסתבר כדעה הראשונה. [הגרשו"א זצ"ל (שם פ"ג סוף ת"ה ט) דלא מסתבר שהממיר חז"ל יותר מיה"כ. וע"י בשד"ח (מעי' בהמ"צ סי' ב אות ט) שחילק מהא דהשו"ע הנ"ל]. מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפי' משהו. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ח)].

שיעור שתייה

שיעור שתייה בתענית (שם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמו. [שו"ע (סי' תרי"ב סעי' ט) לענין יוה"כ. וכ"כ המ"ב (סי' תקס"ח ס"ק ה) לענין שאר התעניות].

מעה ואכל

מי שטעה ואכל צריך להשלים התענית ואפי' להתענות יום אחר. [מ"ב (סי' תקס"ח ס"ק א) וע"י בבה"ח (אות ז)].

הפטורים מהצום

חולה שאין בו סכנה פטור מלהתענות. [שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ו) ומ"ב (סי' תקנ"ד סעי' ד) וכה"ח (אות ז)]. ע"י מש"כ בזה בהלי' מצויות לתעניות - גליון ש"י"ב.

חולי קורונה

חולי קורונה מאומתים פטורים מהצום ויאכלו וישתו כרגיל (דלא גרע מחולה שאבי"ס כפי"ח). ואף אין להם תסמינים ומרגישים טוב לגמרי פטורים, ומ"מ באופן זה אם אינם בכלל קבוצת סיכון כלל, לכתחלה אם אפשר יאכלו וישתו לשיעורים (ודיני השיעורים התבארו בשמעתא עמיקתא גליון ת"ג, ומ"מ בזה ניתן להקל שיטות המקילין המובאים שם). [שמענו מרופאים שאף אם מרגישים טוב לא יצומו כי לא ידוע בבירור שהצום לא יזיק. וע"י כ"ר שפטורים מביקור חז"ן, ומ"מ לכתחלה יאכלו וישתו לשיעורים וכמו שמצינו בכעין זה בה"ל (סי' תקנ"ד ד"ה דבמקום). וע"י בזה להלן. וכן חורו רבים מגדולי הפוסקים שליט"א]. אם התרפאו אלא שעדיין סובלים חולשה וכדו' פטורים מהצום ויאכלו וישתו כרגיל. [וכן חורו גדולי הפוסקים שליט"א].

אנשים בקבוצת סיכון או נמצאים בבידוד

אנשים בקבוצת סיכון (כגון הסובלים ממחלות רקע וכדו') שאצלם יש חשש גדול של סכינ' בהדבקות בנגיף הקורונה פטורים מהצום (אף אם לא חלו כלל מחמת הנגיף), ואפי' לאכול או לשתות לשיעורין. [שמענו מרופאים שיש לחוש אצלם לחשש סכנה מחמת הצום המביא לידי חולשה, כי הנגיף פוגע בכלי הדם, ולפעמים במערכות הגוף, וגורם לקרישת יתר ועוד. ומ"מ העיקר הוא שתייה. ובענין הפטור מאכילה ושתייה לשיעורין יתבאר בס"ד להלן]. אנשים בבידוד שהם בריאים (ואינם בקבוצת סיכון) ואין להם תסמינים נראה שעליהם לצום, ומ"מ הכל לפי המקום והזמן (כי יש אנשים שיש לחוש להם יותר כגון מעוברות, וכן יש מדינות שהתפשטות הנגיף גדולה ומסוכנת יותר).

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד הצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, דבמקום חולי לא גזרו רבנן. [[אבניז'א ס"י תקפג]]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מצלום בת"ב נדחה אינו צריך להתענות. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש ת"ב פט"ז אות ד והגה ט). וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פי"ז הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן.] ומי"א אם יכולים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), יעשו כן, אם אכן גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [בית הלל (יו"ד סי' רסה סעי' ד) הביאו השי"ע (ס"ק ז) ומ"ב (ס"ק יד) לענין חיה תוך ל'. וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (שם הגה' ז) לענין מעוברות ומניקות.] ומי"מ ראוי שלא יאכלו להתענג במאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ה)].
יכול לצום כמה שעות – לצום ביום או בלילה

י"א שילדת או חולה שאינו יכול להתענות כל היללה וכל היום, אך מקצת היללה או היום יכולים להתענות (ע"י בזה לעיל), עדיף שיתענה ביום ולא בלילה. [נזירות שמשון (סי' תקנב)].
ולש חולקים שיש להתענות בלילה שעדיין לא נקרא חולה לענין זה כיון דאין לו צורך כלל לאכול וכלשון השי"ע "וחלה שצריך לאכול וכו"ו". וכן עיקר. [הגרשז"א זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ פי"א הל' 21). וכן משמע מסתימת הפוסקים הנ"ל].

לאכול פחות מכשיעור (ואכילה כשדי לו בשתיה)

י"א שחולה שאבי"ס אי"צ לאכול ולשתות בשיעורים בת"ב. [כן מוכח מהרע"א (ק"י סי' כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתיה לא יאכל, לא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [הת"ס (סי' קנז)]. ואי סגי ליה באכילה או שתיה פחות פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ם שיק (סי' רפט) אף אליבא דהח"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (סי' רצ) סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור אי"צ. ועי' במהרי"ל דסק"ן (ק"יא סי' ה אות עה) ובתשובות והנהגות (חי"ב סי' רסא)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסתימת הפוסקים. וכן דעת הערוה"ש (סי' תקנד אות ז), השבט הלוי (חי"ד סי' נו ד"ה זה), החזו"א (תורת היוולדת פמ"ח הגה' ט) והגרשז"א זצ"ל (קע"מ עמ' עז). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שוחרת לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בת"ב ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור.

[הגרשז"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פי"ז הגה 16) אליבא דהבה"ל (סי' תקנד ד"ה דבמקום)]. וי"א שא"צ שיעורים. וכן נראה עיקר. [שבתי"ל (חי"ד סי' נו ד"ה זה וחי"ט סי' קלא אות ג), עי"ש אך שבזאר דברי הבה"ל וכדבריו מבואר להדיא בפתחי עולם שהוא מקור דברי הבה"ל. ובר מן דין הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במי"ב. [בת"ב דחוי ודאי אי"צ להחמיר. [כיון דקיל טפי. וכן משמעות הפוסקים]].

נטילת ידיים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בת"ב נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ז אות ה)].

אמירת נחם בברכת המזון

מי שאכל בת"ב, י"א שיאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [נמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק ה)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא המ"ב (ס"ק ה)]. ולמעשה יש לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי' ה הגה ז). והאור לציון (חי"ג פכ"ט אות ז) כתב שמי שאומרו יש לו על מה לסמוך]. אולם קטנים אי"צ לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (פט"ז הגה 16)].

רחיצה

רחיצה אסורה בת"ב, אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ז)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (ס"ק ט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [שו"ע (שם)].

לא אינו מוכוין לרחיצה של תענוג

לא אסור אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף שממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (ס"ק ט)].

לצורך היטוי – שימוש באלכוהול ג'ל

מותר לרחוץ ידים לצורך חיטוי. ועי"כ מותר לשטוף ידים בסבון או באלכוהול ג'ל ע"מ למנוע חשש הדבקות של גנף הקורונה. [כי אין זה בכלל רחיצה של תענוג ועי"כ שריא כמבואר לעיל].

רחיצה בקצת מים

לאחר שיגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עינו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, ידיו ורגליו, כיון שאין הלחות טופח ע"מ להטפוח. [שו"ע (שם סעי' יא) ומ"ב (ס"ק כב)]. ואם דנין לרחוץ עינו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים עברב ת"ב ומוציאה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"מ להטפיה, אבל בלא"ה אסור, ומקנח בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה. [שו"ע (יד' יומ"ב (ס"ק יט)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אסור. [מ"ב (ס"ק כב)].

מצטער מהזיעה וריח נודף ממנו

יש מי שאומר שאף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאך בביתו). [אור לציון (פכ"ז הגה ה)].

רחיצה לצורך פרנסתו

ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי' יא)]. והיתרו בזה מפני הפסד ממון ועי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מ"ב (ס"ק כה)].

בא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי' דז)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. [מ"ב (ס"ק כז)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (ס"ק כט)].

ת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי' הקנט סעי' ט)]. והיגיו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מ"ב (ס"ק לז)]. ועי"ן לעיל בפטורים מהצום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [שה"ש (סי' תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל ת"ב. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ח). וכתב המ"ב (ס"ק יח) שתרחוץ ותחוף עת"ב ולמוצאי ת"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוצאי ת"ב, אם לא בשעת הדחק, עי' בסד"ט (סי' קצו ס"ק יא) ובשיעורי שבט הלוי (שם אות ב). ועי' משי"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון רכ"ח. ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בת"ב ביום ולטבול עברב כיון דאינה רחיצה של תענוג. וישאל שאלת חכם. עי' בשו"ת זכרון יהודה (חי"א סי' קעז) והביאו בשיעורי שבט הלוי (סי' קצו אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם כרגיל ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בתשעת הימים שנהגו להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמ"ש בשמעתא עמיקתא גליון שצ"ז, עי"ש. ומשי"כ אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידיים

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית [שו"ע (סי' תקנד סעי' יז)], כיון שרוח רעה שורה על הידים ועל כן דינו כמו שמלוכלך בטיט שמותר לו לרחוץ מקום הטינוף. אלא שיש שמפקקים בזה שא"א לברך על נט"י זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מ"ב (ס"ק כא). ועי' בכה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ אי"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו. [חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

נט"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכ"וע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [נעי' בשו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ועי' בביאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שוי"מ דדעת הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ה) והגרשז"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (ס"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סי' תקנד סעי' י)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמלוכלך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקקים בזה וסי"ל שא"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מ"ב (ס"ק כא). ועי' בכה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ אי"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו.

[חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

נט"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכ"וע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [נעי' בשו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ועי' בביאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שוי"מ דדעת הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ה) והגרשז"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (ס"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

נטילת ידיים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית. [שו"ע (סי' תקנד סעי' י)]. כיון שרוח רעה השורה על הידים דהוי"ל כמלוכלך בטיט ובצואה דמותר. אלא דיש שמפקקים בזה וסי"ל שא"א לברך על נטילת ידים זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכו ויטול ידיו ואז יברך ענט"יי משום תפלה. [מ"ב (ס"ק כא). ועי' בכה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומי"מ אי"צ לצמצם בדיוק עד קשרי אצבעותיו.

[חזו"א (דינים והנהגות וארחות רבנז)].

הנהגה ליטול ד' פעמים

הנהגה ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בת"ב. [כה"ח (אות ח)].

נט"י אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכו ואין דעתו להתפלל, נח' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכ"וע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [נעי' בשו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (ס"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ועי' בביאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין יוה"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שוי"מ דדעת הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ז) להחמיר בה].

הנהגה ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהגה ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בת"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ה) והגרשז"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנוגע בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (ס"ק כא)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ח)].

סיכה

ת"ב אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מ"ב (ס"ק כט)]. וסיכה הוא דבבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג. [מ"ב (ס"ק כח)]. וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האישי פעי"א אות ט)].

לצורך ריפוי וכדו'

סיכה אסורה כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (סעי' טו)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (ס"ק כט)].

סיכת דאדורנט

מותר לסוך דאדורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בנושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. (הגרשו"א זצ"ל (הליכויש פ"ד סוף הגה 56)).

איפור

אסור לאישה להתאפר בת"ב. [בעל האג"מ (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פ"ג אות ה), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה. ועיי בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' ו) שאיפרי אסור ב' ימי אבלות].

תכשיטים

מדינא מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת ומי שמתח.). אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקטט. [עיי בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועיי עוד בא"א מבוטשטאט (רס"י תקנא). וכ"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פ"ג אות ח)]. ומ"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטעי גבריאל (ש)].

נעילת הסנדל

ת"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (פ"י קליפי עץ) וגומי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ט)]. ואף דהשולים הם ג"כ של עץ מ"מ אסור. וה"ה אם השולים הם של עור אסור.

[מ"ב (סי"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן רצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות יב)].

נעלי גומי נוחים

מנעלים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. [עיי בשע"ת (סי' תקנד סי"ק יא). וכן פסקו הגרשו"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י"ג עמ' מא)].

נעלים הנראים נעלי עזר

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות יב)].

מדרסים מצופים עזר

אין להשתמש בת"ב במדרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות יב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר במנעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלי תבורה וכדו' אסור. [מ"ב (סי"ק לד)].

חובת הינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. [כח"א (כ"ל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (אוי"ח ח"ב סי' רלז)]. ומ"מ בזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים ראוי לתכנס. [הגרנ"ק זצ"ל (יד לבהמ"צ). ועיי בארחות רבנו (ח"ב עמ' קמ) שכן נהגו בבית הגרנ"ק זצ"ל. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות ד). ומ"מ י"ל דליכא חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, עיי בחכ"א (שם)].

שאלת שלום – טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ב)]. וכן ”בוקר טוב” אסור. [מ"ב (סי"ק מא)]. וה"ה שאלת ”מה שלומך” או ”איך אתה מרגיש” ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 30)]. והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. [שו"ע (סעי' ב)]. וטוב שיודעי לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו. [מ"ב (סי"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה 30). וכן הוא בגשר החיים (פכ"ח אות ז סי"ג ז)]. ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשו"א זצ"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מ"ב (שם סי"ק מא)]. אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"יב. [כה"ח (אות צא)].

טיול

אין לטייל בת"י, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (שם סעי' כא)]. ומ"מ מותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה. [כן נלע"ד].

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א). ועיי ברדב"ז (ח"ב סי' תקנט) שביאר דאע"ג דת"ת הוא מצוה מה"ת ואבלות היא מדרבנן, מ"מ ניתן לחז"ל לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה]. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדגלם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבלות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [לקט יושר. וכן דעת הגרשו"א זצ"ל (שם הגה 36)].

תינוקות של בית רבן

אף תינוקות של בית רבן בטלון מת"ת. [שו"ע (שם)].

שאר הכמות וקריאת כתבי עתים

אסור ללמוד בשארי חכמות וכ"ש לקרא בכתבי עתים שלא יסיח דעתו מאבלותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם שוודאי אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ט) לענין אבל וה"ה בת"יב. וצ"ל לפי"ז שמה שאסרו מ"ת משום שמשמח ותפילי משום היסח הדעת דשאני תורה שמביא לירוש"י].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהר"י"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' ג)].

ספרי מוסר

י"א שלא נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מ"וק כא.) ושד"ח (מע' אבלות אות כה) בשם ספר נוה שלום]. וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"יא (דברי סופרים קיצור ה"ל אבלות ע"ג אות כג)]. ויש מי שאוסר בכל אופן. [גאור לציון (ח"ג פכ"ט הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [לקט יושר (אוי"ח עמ' קיב)]. ויש מתירים אף למי שאינו רגיל. [מ"מ (סי' תקנד א"א סי"ק ח)]. ויש אוסרים לגמרי. [הת"ח הובא בשעה"צ (אות ח). ועיי במ"ב (שם סי"ק ז)]. ולמעשה הרגיל רשאי לאמרם (ובעת"ב אחר חצות מותר בכל אופן). [הגרשו"א זצ"ל (שם תפלה הגה כז). ועיי בדברי סופרים (אבלות ע"ג א אות כה) בשם החזו"א. ודעת האור לציון (שם) לאסור].

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה באב וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרם. [ת"ב שחל בשבת (פ"ו סוף הגה כא)]. וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאומרם כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' וגי של קרי"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב. [הגרנ"ק זצ"ל (קע"מ פ"ח סעי' ט)].

ללמוד בעיזן בדברים המותרים

מותר ללמוד אף בעיזן בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור.

[חזו"א (דברי סופרים קיצור ה"ל אבלות ג'עו יא כד) והגרשו"א זצ"ל (שם פט"ו הגה א). וכן מדויק במ"ב (סי"ק ד). ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיזן למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו. ועיי שמענת עמיקתא גליון ק"ג].

לימוד עם חברותא בדברים המותרים

מותר ללמוד בדברים המותרים אף בחברותא. [חזו"א (דברי סופרים ה"ל אבלות ע"ג אות כד). אלא דלכאזי צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפד סעי' ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, ע"כ. וכ"כ במ"א (סי' תקנד סי"ק ב), וצ"ע].

כתיבת חידושי תורה

י"א שמותר לכתוב חידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ח)]. ויש אוסרים. [הגר"ש קלוגר זצ"ל (האלף לך שלמה יו"ד סי' שיב) ושערי"ת (סי' תקנד סי"ק כ)]. ומ"מ מי שיועד בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציינ מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות ז)]. ודברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [ועיי בזה בשמענת עמיקתא גליון ק"ג].

להכין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום רשאי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סעי' ד) ומ"ב (סי"ק ח)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל ת"יב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה סעי' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בנ"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר : ויקח מלאכי המקום (בראשית כה, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בנ"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן חייבים בכל זה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ר"ו)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"יב. [שו"ע (שם סעי' יח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה ובוים יש להקל. [מ"ב (סי"ק לו) וכתב השעה"צ (אות מד) דאם בת"ב הולכות מקושטות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגרשו"א זצ"ל (קע"מ הגהות הגרנ"ק פ"ח אות לח) ותו"ה (ח"ג ססי קעח)]. וי"א שנכון להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועיי בכח"ח (אות קפח) שהביא בשם הבא"ח שנכון להחמיר לענין הושתה. ומסתבר דה"ה בשאר הרחקות דהרי חמורים הם מהושתה, עיי בפוסקים בסימן הני"ל].

ישיבה על הקרקע

ליל ת"יב ויומו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מ"ב (סי"ק יא)]. וכל שיושב בגובה של עד ג"ט מותר. [דעת תורה (יו"ד סי' שפז)]. ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה אז כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ]. וא"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מג"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמ' קלח) והגרשו"א זצ"ל (שם הגה 25)]. ויש מפוסקי ספרד שהורו לשבת בגובה פחות מטפח. [בן איש חי (דברים אות כ) וכה"ח (סי' תקנב אות מ). ועיי בגשר החיים (פ"כ אות ה סי"ק יא)].

ישיבה בכלי תחבורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגרשו"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות טז)]. ומ"מ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום דחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הסיסעה ארוכה מדי ראוי לעמוד ומ"מ א"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרשו"א זצ"ל (שם אות ח)].

עשוית מלאכה ומשא ומתן

מנהג להמנע מעשוית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ח רשאי. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב) ומ"ב (סי"ק מג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)]. והנהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבלות. [מ"ב (סי"ק מג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

עיי עכו"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (סעי' כב)]. ואם א"א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מ"ב (סי"ק מז)]. אכן לבנות בנין דאוושא מילתא אסור אפי' ע"י עכו"ם. [מ"ב (סי"ק מז)]. ואם עושה בקבלנות ע"י גוי מותר. [מ"ב (סי' תקנא סי"ק יב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדךך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (סעי' כג). ועיי בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשחל יום השוק בת"ב אנו מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שיירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכ"ש למכור אף מה שיכול לעשות בצניעה יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפי' משכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ועיי מש"כ לענין זה בהלכות מצויות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז). [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושם מיידי לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מבואר במ"ב (סי"ק מט)].

פרקמטיא אבודה

אף במקום שנהגו לאסור פרקמטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם ע"י עכו"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מ"ב (סי"ק מח). וביאור הלכה (שם). ובמ"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו משום היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב הטעמים, ואכמ"ל].

כל העושה מלאכה בתי"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כד)]. ואפי' במקום שהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסירה דעתו מהאבילות. ועיי' אף שמוטר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ימשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מ"ב (סי' קט) ושע"י (אות ג)].

קניית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כ"ה"ח (סי' תקנד אות ק)].

קיימנות

מותר לערוך קיימנה בתי"ב ע"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגר"ש (אות ז) וז"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפני או אחרי תי"ב שהרי אין נותנים מתנות בתי"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בתי"ב בשחרית, אלא לובשים ט"ק תחת בגדיו בלא ברכה, ובמנחה מברך עליו. [ע"י שו"ע (סי' תקנה סעי' א) ומ"ב (סי' ד)]. ומי"מ אם פשט הט"ק בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מ"ב (סי' ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הט"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שא"צ לברך. [ע"י סדור הגר"י עמדין ולוח אר"י. וכן נהג הגרש"א זצ"ל (הגה כז)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנהג שלא אחזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים בלא להניח תפילין בתי"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנוהג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [שו"ע (שם) ומ"ב (סי' ד)].

חליצת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מ"ב (סי' ל סי' ח), עיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצנעא. וע"י עוד בכ"ה"ח (סי' תקנה אות ח)].

אמירת פרשת קדש לי

י"א שיש להיזהר שלא לקרא בעת הנחת התפילין, פרשיות ק"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ותי"ת אסור כל היום. [מ"ב (שם סי' ח)]. ויש מקילים בזה. [כ"ה"ח (שם אות ז) ושבת הלוי (ח"ט סי' קלג אות ב) ושכן הוראת רבותינו]. וכן הדין לענין הפסוקים "ומחמתך קל עליו" ו"יארשתך וגו'" לנוהגים לאומרים כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בתי"ב

חולה האוכל בתפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגרש"א זצ"ל (פס"ז אות ו)]. וי"א חצות יניח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה יניחם שנית. [הגרש"א זצ"ל (פס"ז אות ו)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהכ"מ יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שב"ח"ל (ח"ט סי' קלג אות ב)].

דינים הנוהגים בבית הכנסת

פרוכת הארון הקודש

מסירין הפרוכת מלפני הארון על שם בצע אמרתו (איכה ב, יז). [רמ"א (סי' תקנט סעי' ב)].

תאורה בבית הכנסת

אין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ועל פי זה יש נוהגים למעט את התאורה בבית הכנסת. ולמנחה מדליקין, וכן כשיש ברית מילה, בשעה שמביאין התינוק למול. [מ"ב (סי' טו)]. ודעת הגרש"א זצ"ל (שם סי' הגה 21) שראוי לנהוג גם בבית למעט בתאורה מן הרגיל, שתהא קצת נכרת אבלות היום].

הוספות בתפלה

נחם ועננו

בתי"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק במנחה, לפי שאז הציצית במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמ"כ הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקנה סעי' ג)].

אינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשעור) אינו אומר עננו. [ב"ה"ח (שם ד"ה בין) ודעת הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פ"ג אות ב) שיאמר עננו ויגיד "ביום צום התענית הזה"]. מיהו אומר נחם בתפלת י"ח. [כן מוכח מהמ"ב (סי' ק) שדוק לענין בהמ"ז יש מח' איסורי כוונה. וכן פסק האו"י לציון (ח"ג פכ"ט אות ז)].

שכח לומר נחם או עננו

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה אומר שם הדינים קודם ותחזינה וא"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחזינה עניינו עד סוף הברכה. [מ"ב (סי' ב)]. ואם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנו סעי' א)]. ועליו עוד פרטים בזה בהלכות מצויות לדי' תעניות – גליון שי"ב.

תפלת שחרית

ברכת שעשה לי כל צרכי

מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי אע"פ שנעילת הסנדל אסורה בתי"ב. [מ"ב (סי' תקנד סי' לא)].

פרשת העקדה, פרשת התמיד ועוד

מותר לומר פרשת העקדה, פרשת התמיד, משנת איזהו מקומן והברייתא של ר' ישמעל [ע"י בשו"ע (שם סי' ד), מ"ב (סי' ק) וערוה"ש (אות ח)] וכן פרשת הכיור. [בעל השבט הלוי (מבית לוי ח"י)].

אמירת קינות

אחר קה"ת מחזירין הסי"ת לארון קודש ואומרים קינות. ומאריכין ביום לומר הקינות עד מעט קודם חצות. [רמ"א (שם)]. כדי שלא יבואו לעשות מלאכה בעת ההוא. [מ"ב (סי' ג)].

מעט קינות בכונה

מוטב מעט קינות בכונה מהרבה ללא כונה. [הגרש"א זצ"ל (אשרי האישי פ"א אות ג)].

דיבור בשעת הקינות

בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת החוצה, כדי שלא יסיח לבו מהאבל, וכל שכן שלא לשיח עם עובד כוכבים. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ה)].

איכה

טוב לחזור לקראות מגילת איכה ביום אפי' ביחידות [מ"ב (סי' ב)], ומי"מ לא מברכים על קריאה זו. [לוח אר"י וזה השלחן (ח"ג נוסח התפילות הגה 148)].

דיני קריאת התורה

קריאת התורה כשאין עשרה מתענים

י"א שבת"ב אפי' אין שם מתענים רק שבעה והשאר אינם מתענים שהם אנוסים שהם חולים יכולים לקרות ויחל. [מ"ב (סי' תקנט סי' ק)]. וכן הוא המנהג. [אג"מ (ח"ד סי' קג)]. ומי"מ י"א שלכתחלה אם אפשר יש לחזור אחר עשרה מתענים. [כ"ה"ח (אות לב)]. ואם אלו שאכלו אכלו פחות פחות מכשיעור, קוראים ויחל אפי' אם כולם אכלו. [צ"ח"ח (ח"טו סי' לב) ונשי"א נשמ"ח (סי' תקנט סי' ב)]. וע"י בזה בהלכות מצויות לימי התעניות – גליון שי"ב.

עליה לתורה למי שאינו מתענה

י"א שאף הרשאי לאכול בתי"ב יכול לעלות לתורה. [חתי"ס (סי' קנז)]. וי"א שאינו עולה. [רע"א (ק' סי' כד)]. ועכ"פ במקום שהחולה אכל פחות פחות מכשיעור בכלל מתענה הוא ועולה לקר"ה"ת. [מרחשת (ח"א סי' יד אות ד) והגרש"א זצ"ל (נשמי"א סי' תקנט סי' ב) וסי' תרט"ס סי' טו ושש"כ פ"ח הגה (קב)].

עליה לתורה לנער בר מצוה בתי"ב

נער שנעשה בר מצוה בתי"ב נכון לקרותו לעליה בקריאת התורה שבתפילת מנחה. [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פט"ו אות ח ובהנה"ט) כיון שיש שמחה בעליה זו והאב מברך אחריה ברוך שפטרני].

אבל לעלות לתורה

מותר לאבל לעלות לתורה בתי"ב. [שע"ת (סי' תקנד אות א)]. אלא ש"א שבתפלת מנחה לא יעלה (כיון שאין אומרים קינות אין עליו לצאת לביה"כ, עיי"ש). [כ"ה"ח (סי' תקנט אות ג)].

ברכת הגומל

אין לברך ברכת הגומל בתי"ב. [ע"י בשד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב' אות ג). ובכ"ה"ח (סי' תקנט אות לה) כתב שאין מן הראוי לברך ביום זה לפני קהל ועדה ברכת הגומל. וכן פסק האור לציון (פכ"ה אות ד) שאין לברכה].

הכנות לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערוה"ש (סי' תקנד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששופטים ומסדרים את הבית בתי"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י אות פז) ובמבית לוי (עמ' מט) כתי' שכן זה מנהג בני אשכנז].

שיטפת כלים

אין להדיח ולשפוף הכלים בליל תי"ב. [מקור חיים (ססי' תקנד)]. [ועיי' יש להזהר בתי"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנותרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצצים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי תי"ב). [הגרש"א זצ"ל (הלכ"ש פט"ו סוף הגה 45)].

מוצאי תשעה באב

נטילת ידים לאחר הצום

יש ליטול ידים אחרי הצום ג"פ לסירוגין עד סוף הפרק. [לוח אר"י והגרש"א זצ"ל (שם הגה 15)].

בשר ויין

לאחר התענית מותר ולכבס מיד וכן הדין בבשר ויין. [שו"ע (סי' תקנא סעי' ד) ומ"ב (סי' ק לו)]. מי"מ יש מבני ספרד שנוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. [כן משמעות השו"ע (סי' תקנא). וכ"כ האור לציון (ח"ג פכ"ט אות כז) שכן יש לנהוג. וע"י במועד לכל חי (פלאגי סי' י אות צב). אולם ע"י בבא"ח (דברים אות טו) שהיו רגילים לאכול בשר מליל עשירי]. ומנהג בני אשכנז להחמיר עד חצות היום. [רמ"א (שם)].

רחיצה, תספורת, כיבוס ושאר דיני אבלות

מנהג בני אשכנז שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות יום עשירי. [רמ"א (שם)].

יולדות

יולדות הצמות יכולות לאכול בשר ולשתות יין בעשירי באב בפרט בתי"ב נדחה. [שע"ת (סי' תקנא סי' ב) וכ"ה"ח (אות יא)].

רחיצה בכית וכצוננים

רחיצה האסורה היא אפי' בבית (ולאו דוקא במרחץ). [הגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה מא)]. וע"י בשבת והנהגות (ח"ב סי' רס) ובנטי גבריאל (פ"ח אות א)]. ורחיצה בצוננין מותרת מיד לאחר תי"ב. [כן משמע מהמקור חיים (שם)]. ודעת בעל השבט"ל (מבית לוי בהמ"צ עמ' לט) להחמיר א"כ חל תי"ב ביום ה'.

מצטער מחמת מניעת הרחיצה

מי שמניעת הרחיצה גורמת לו צער ראשי להתרחץ. [הגרש"א זצ"ל (שם פ"ד הגה כז)].

שמיעת שירים

נוהגים שלא לשמוע כלי שיר עד חצות היום. [ע"י במ"ב (סי' ק ג)].

תפירה

תפירה בגדים מותרת מיד אחר תי"ב, כי אין מפורש בפוסקים לאסור בזה. [בעל האג"מ (שמע"תא דמשה עמ' תלז)].

ברכת שהיינו

הנוהגים להחמיר שלא לברך שהיינו מ"י? בתמוז ראוי שלא לומר שהיינו אף ביום עשירי (בלילה וביום, ולבני אשכנז ביום עד חצות). [כ"ה"ח (סי' תקנא אות ח)].

משא ומתן של שמחה

משא ומתן מותרת לגמרי מיד במוצאי תי"ב. [הגר"ניק זצ"ל (שבת ח"ב עמ' שכח)].

פרישות

טוב לנהוג פרישה בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך. [מ"ב (סי' ק ב)]. ולענין שבת שחל בו תי"ב, ע"י מש"כ בגליון רע"ד].

חל תי"ב ביום המישי

שחל תי"ב ביום ה' שאז יום עשירי הוא ער"ש מותר בכל זה לכבוד שבת. [מ"ב (סי' ג)]. ועיי' מותר לכבס לצורך שבת, אבל שלא לצורך שבת וכדו' מסתבר שאסור. [הגרש"א זצ"ל (הגה כז) ודלא כלוח אר"י שכתב שנוהגים איסור בכיבוס, עיי"ש]. ומי"מ במכונת כביסה אשר אין רגילין לכבס בה בגדים מעטים, אפשר להוסיף גם כביסה שלא לצורך שבת. [הגרש"א זצ"ל (שם)].

וי"א שמוטר אף שאינו לצורך שבת. [בעל השבט הלוי (מבית לוי בהמ"צ) הגר"ניק זצ"ל (קעי"מ פ"ח הגה מב)]. ולבישת בגדים מכובסים מותרת מהיום לכבוד שבת או לאחר חצות אף שלא לצורך שבת. [הגר"ניק זצ"ל (שם)].

